

DANMARKS STATISTIK

STATISTISKE MEDDELELSER

FJERDE RÆKKE TREDIVTE BIND

FEMTE HÆFTE

COMMUNICATIONS STATISTIQUES 4me SÉRIE TOME 30 5me LIVRAISON

PRODUKTIONSSTATISTIK

(HAANDVÆRKS- OG INDUSTRI TÆLLINGEN 1906)

V

STEN-, LER- OG GLASINDUSTRI

STATISTIQUE DE LA PRODUCTION INDUSTRIELLE

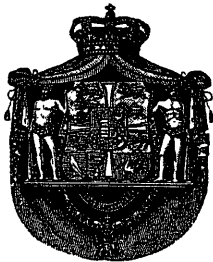
(RECENSEMENT INDUSTRIEL 1906)

V

INDUSTRIES CÉRAMIQUES ET VERRERIE

UDGIVET AF STATENS STATISTISKE BUREAU

PUBLIÉ PAR LE BUREAU DE STATISTIQUE DE L'ÉTAT

KØBENHAVN

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI

1909

Indhold.

	Side
1. Indledende Bemærkninger	5
2. Stenhugger- og Stensliberforretninger	7
3. Kalkbrud, Kalkværker, Mørtelfabrikker og Kridtslemmerier	9
4. Cementfabrikker	16
5. Cementstøberier	17
6. Kaolinslemmerier	20
7. Porcelæns-, Fajance- og Terrakottafabrikker	20
8. Teglværksindustri	23
9. Glasvarefabrikker	42

Statens Statistiske Bureau i Marts 1909.

MICHAEL KOEFOED.

Adolph Jensen.

Tidligere udgivne Publikationer vedrørende Haandværks- og Industritællingen 1906:

Foreløbig Redegørelse for Danmarks Haandværks- og Industri- virksomheder ved Tællingen den 12. Juni 1906. (Statistiske Meddelelser, 4. Række, 23. Bd., 3. Hæfte).

Danmarks Haandværk og Industri ifølge Tællingen den 12. Juni 1906. (Statistisk Tabelværk, 5. Række, Litra A Nr. 7).

Arbejdstiden i Industrien ifølge Haandværks- og Industritællingen af 12. Juni 1906. (Statistiske Meddelelser, 4. Række, 28. Bd., 2. Hæfte).

Produktionsstatistik (Haandværks- og Industritællingen 1906):

- I. Næringsmiddelindustrien m. v. (Statistiske Meddelelser, 4. Række, 30. Bd., 1. Hæfte).
 - II. Tekstilindustrien. (Statistiske Meddelelser, 4. Række, 30. Bd., 2. Hæfte.)
 - III. Beklædnings- og Læderindustri. (Statistiske Meddelelser, 4. Række, 30. Bd., 3. Hæfte.)
-

1. Indledende Bemærkninger.¹⁾

Ved Haandværks- og Industritællingen den 12. Juni 1906 blev der i Danmark talt lidt over 85000 Virksomheder med et samlet Personel paa ca. 317000, hvoraf godt 208000 vare egentlig industrielle Arbejdere.²⁾ Antallet af Virksomheder, der anvendte mekanisk Kraft (bortset fra Vind- og Vandkraft), udgjorde godt 6200, og Maskinernes samlede (effektive) Styrke blev opgjort til over 125000 Hestes Kraft.

De 85000 Virksomheder har man, efter deres Art, inddelt i 11 Hovedgrupper, omfattende i alt 249 forskellige Erhverv; jfr. den systematiske Erhvervsfortegnelse i Statistisk Tabelværk, 5. Række, Litra A Nr. 7, Side 374 ff. Af de 11 Hovedgrupper omhandler nærværende Hæfte Gruppe VII, Sten-, Ler- og Glasindustrien (Erhvervsnumrene 139—155). Under denne Gruppe er henført 1754 Virksomheder med et samlet Personel af 17388 Personer, hvoraf 14702 vare egentlige Arbejdere. Antallet af Virksomheder, der benyttede mekanisk Bevægkraft (bortset fra Vind- og Vandkraft), var 430, og Maskinernes samlede Styrke 13509 H. K. (Reservemaskiner ikke medregnede). Af samtlige industrielle Virksomheder omfattede Sten-, Ler- og Glasindustrien altsaa 2,0 pCt.,

¹⁾ Med Hensyn til Arten af det Materiale, der har dannet Grundlaget for de i nærværende Hæfte indeholdte Meddelelser, henvises til de i Forordet til Produktionsstatistikens 1ste Afdeling (Statistiske Meddelelser, 4. Række, 30. Bind, 1. Hæfte) anførte almindelige Bemærkninger.

²⁾ Det samlede Personel er ved Bearbejdelsen delt i følgende 4 Grupper: 1) Personer i overordnede Stillinger (derunder ogsaa Indehaveren eller Indehaverne selv), Direktører, Forretningsførere o. l.; 2) Tilsynshavende og Forvaltere samt Kontor- og Butikspersonale, som ikke tillige deltagte i det industrielle Arbejde; 3) Bude, Kuske og andet lignende underordnet Personale; 4) de egentlig industrielle Arbejdere og Arbejdersker.

dens Personal udgjorde 5,5 pCt. af det hele industrielle Personal. Arbejdertallet 7,0 pCt. af Helheden; af alle industrielle Virksomheder med mekanisk Bevægkraft henhørte 6,9 pCt. til Sten-, Ler- og Glasindustrien, men af den hele Maskinstyrke raadede denne Industri over 10,8 pCt.

I nedenstaaende Tabel er anført de vigtigste statistiske Hoveddata for hvert af de 17 Erhvervsnumre, der ere henførte under Sten-, Ler- og Glasindustriens Gruppe:

Løbe-Nr.	Gruppe VII. Forarbejdning af Sten samt Ler- og Glasvarer	Antal Virksomheder	Samlet Personal	Heraf egentl. industrielle Arbejdere	Antal Virksomheder med mekanisk Bevægkraft ^{1,2)}	Maskinernes Hestekraft ²⁾
139	Stenhugger- og Stensliberforretninger	608	2056	1350	21	295
140	Møllestensfabrikker	7	47	32	5	31
141	Grus- og Skærvefabrikker	15	282	259	5	138
142	Sandgravning	7	10	3	1	8
143	Kridtslemmerier	3	44	37	2	44
144	Kalkbrud, Kalkværker og Mørtelfabrikker	104	1041	814	23	506
145	Cementfabrikker	5	1238	1165	5	3550
146	Cementstøberier	255	1203	948	13	172
147	Kaolinslemmerier	3	136	129	3	107
148	Porcelæns- og Fajancefabrikker	10	838	802	7	205
149	Terrakottafabrikker	10	106	78	"	"
150	Pottemagerforretninger (jfr. 152)	110	282	166	6	20
151	Porcelæns- og Terrakottamalere, Kunst- klinkerier	22	111	76	1	1
152	Fabr. for grovere Lervarer (jfr. 150 og 153)	15	63	43	3	10
153	Teglværker	558	8590	7593	318	8140
154	Smørgelstøberier	5	15	8	2	6
155	Glasvarefabrikker	17	1326	1209	15	276
	Tilsammen	1754	17388	14702	430	13509

¹⁾ Bortset fra Vind- og Vandkraft. ²⁾ Reservemaskiner ikke medregnede.

Af de 1754 Virksomheder, der taltes under Sten-, Ler- og Glasindustriens Gruppe, blev de 501 (med et samlet Personal af 2761 Mennesker) drevne som Bierhverv til anden Virksomhed (jfr. nærmere det foran nævnte Tabelværk, Side 182—83). Af samtlige Virksomheder vare de 578 saadanne, hvor Indehaveren arbejdede alene uden Medhjælpere (overvejende Stenhuggerforretninger

paa Landet), medens 718 Virksomheder havde 1—5 Arbejdere hver, 295 havde 6—20 Arbejdere, 142 havde 21—100 og 21 havde over 100 Arbejdere hver (jfr. nærmere Tabelværket, Side 44—45).

Med Hensyn til Virksomhedernes Beliggenhed i de forskellige Dele af Landet, Arten af den benyttede mekaniske Bevægkraft, Virksomheder, der drives af Aktieselskaber, Personellets Stilling i Erhvervet, Arbejdernes Fordeling efter Køn, Alder og ægteskabelig Stilling m. v. skal man henvise til de derom i Tabelværket meddelte udførlige Oplysninger.

I den følgende Redegørelse for Produktionens Omfang og Værdi, Benyttelsen af Arbejdsmaskiner m. v. i de væsentligste Fag inden for Sten-, Ler- og Glasindustrien har man i enkelte Tilfælde fundet det hensigtsmæssigt at samle beslægtede Fag i særlige Grupper.

2. Stenhugger- og Stensliberforretninger.

Ved Industritællingen d. 12. Juni 1906 taltes i hele Landet 608 Stenhugger- og Stensliberforretninger med 1350 Arbejdere. Af disse havde imidlertid de 450 ingen Arbejdere, og kun 20 Virksomheder havde over 10 Arbejdere hver, men beskæftigede til Gængæld 1010 Arbejdere. Paa Bornholm alene taltes i 1906 17 Virksomheder med 723 Arbejdere eller over Halvdelen af den hele Arbejderstyrke. For 1905 har man modtaget Oplysning om Produktionen fra 25 Virksomheder, som for hele Aaret i Gennemsnit tilsammen beskæftigede 808 Arbejdere (13 Virksomheder med over 10 Arbejdere hver og tilsammen 736 Arbejdere og 12 smaa Virksomheder med i alt 72 Arbejdere). For de bornholmske Værker foreligger der Oplysning om de 7 største med 609 Arbejdere i 1905, hvilket for de samme Virksomheder er en Tiendedel mindre end Antallet d. 12. Juni 1906. Af de øvrige 18 Virksomheder laa 9 med 139 Arbejdere i Hovedstaden, Resten (9 med 60 Arbejdere) i Provinserne (bortset fra Bornholm).

I omstaaende Oversigt ere de 808 Arbejdere, særskilt for

Hovedstaden, Bornholm og den øvrige Del af Landet, fordelte efter
Beskæftigelsens Art.

	Hovedstaden	Bornholm	I øvrigt	Hele Landet
I Bruddene.....	"	144	"	144
Ved Brostenshugning.....	"	123	"	123
— Tilhugning af Bygnings- sten m. v.....	63	210	16	289
— Fabrikation af Gravmonu- menter og Marmorarbejde	74	13	42	129
— Værktøjsreparation	2	44	2	48
— Skærveknusning	"	12	"	12
Arbejdsmænd, Kuske m. v.....	"	63	"	63
Tilsammen ...	139	609	60	808

Over en Tredjedel (289) af samtlige Arbejdere vare beskæftigede ved Tilhugning af Bygningssten. I selve Bruddene arbejdede kun 144, alle paa Bornholm; ogsaa alle de 123 Brostenshuggere og de allerfleste af de 48 Arbejdere, der vare beskæftigede ved Værktøjsreparation, arbejdede i bornholmske Brud. I Hovedstaden og i det øvrige Land var der derimod forholdsvis mange (henholdsvis over Halvdelen og to Tredjedele af samtlige Arbejdere) beskæftigede ved Fabrikation af Gravmonumenter og Marmorarbejde.

For samtlige de 25 Virksomheder, for hvilke der foreligger Oplysning om Produktionen, udgjorde dennes Salgsværdi i 1905 1,230500 Kr.; heraf faldt 684400 Kr. paa de 7 bornholmske Virksomheder; jfr. nedenstaaende Oversigt:

	Bornholm	
	Mængde Kubikfod	Salgsværdi Kr.
Utilhuggen Granit.....	121700	21200
Tilhugne Granitblokke	93500	256000
Brosten	289000	207800
— (Mosaiksten)	85400	73000
Skærver.....	190800	16400
Gravmonumenter	—	75000
Stenhuggerarbejde	—	35000
Tilsammen...	—	684400

Produktionen bestod hovedsagelig af raat tilhuggen Granit (tilhugne Granitblokke og Brosten), i det øvrige Land betød derimod Fabrikationen af Gravmonumenter og Marmorarbejde forholdsvis langt mere; jfr. omstaaende Specifikation:

	Hovedstaden	Det øvrige Land (undt. Bornholm)	Tilsammen
	Kr.	Kr.	Kr.
Gravmonumenter.....	23700	110000	133700
Marmorarbejde.....	194400	32000	226400
Bygningsarbejde.....	122000	50000	172000
Andet Arbejde.....	11000	3000	14000
Tilsammen...	351100	195000	546100

Af Skærvefabrikker har man modtaget Oplysning om 2 med et samlet Arbejdertal af 63 for Aaret 1905 som Gennemsnit og med en Salgsværdi for den hele Produktion af 68500 Kr. (3142 Kubikfavne Skærver til i alt 66000 Kr. og Brosten, Kantsten m. v. for 2500 Kr.)

Af Møllestensfabrikker taltes i 1906 7 med 32 Arbejdere, og af disse har man modtaget Oplysning om Produktionen for 4 Fabrikker med tilsammen 10 Arbejdere. Der fabrikeredes paa alle 4 Fabrikker i 1905 ca. 470 Møllesten til en samlet Salgsværdi af 44000 Kr.

3. Kalkbrud, Kalkværker, Mørtelfabrikker og Kridtslemmerier.

Den 12. Juni 1906 taltes i alt af Kalkbrud, Kalkværker, Mørtelfabrikker og Kridtslemmerier 107 Virksomheder med 851 Arbejdere, og af disse har man for Aaret 1905 modtaget Oplysning om Produktion m. v. fra 95 Virksomheder med en samlet Arbejderstyrke paa 812 som Gennemsnit for Sommeren 1905. Der mangler saaledes i Sammenligning med Antallet i 1906 Oplysning om 12 Virksomheder, der dog rimeligvis alle ere smaa; saaledes havde af de 107 Virksomheder, der taltes i 1906, de 9 ingen Arbejdere. Industritællingen i 1906 er dog rimeligvis for de smaa Kalkbruds Vedkommende ret ufuldstændig, hvilket naturligtvis ogsaa kommer til at berøre nærværende Opgørelse af Kalkstensproduktionen. Desuden er den Kalksten, der udvindes som Biprodukt i Kridtbrudene (Bleger), i Almindelighed ikke indbefattet heri. Ser man bort fra 3 Virksomheder, hvor Arbejdet hovedsagelig bestod i Brydning af Kridt og Kridtsten samt i Fremstilling af Slemmekridt,

falder der paa de øvrige 92 Virksomheder 685 Arbejdere. Af disse vare 50 Virksomheder (med 116 Arbejdere) rene Kalkværker, 11 (med 49 Arbejdere) rene Mørtelfabrikker, 5 Virksomheder (med 46 Arbejdere) fremstillede baade brændt Kalk og Mørtel, og 26 Virksomheder (med 474 Arbejdere) vare egentlige Kalkbrud. I samtlige Kalkbrud fremstilledes ogsaa brændt Kalk og i 4 desuden Mørtel. Gødningskalk tilvirkedes i 8 Virksomheder.

For Landets Hoveddele vare Tallene, særskilt for Kalkbrud m. v. samt Kalkværker og Mørtelfabrikker, saaledes:

	Kalkbrud m. v.		Kalkværker og Mørtelfabrikker		Tilsammen	
	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere
Hovedstaden ..	2	47	6	56	8	103
Øerne i øvrigt	3	227	34	78	37	305
Jylland.....	21	200	26	77	47	277
Hele Landet	26	474	66	211	92	685

Kalkbruddene fandtes navnlig i Jylland; paa Øerne laa kun 5, men af disse beskæftigede det ene (Fakse Kalkbrud) flere Arbejdere end alle de jydsk Brud tilsammen. Af de 66 Kalkværker og Mørtelfabrikker fremstillede som nævnt kun 15 Mørtel (6 i Hovedstaden, 1 paa Øerne i øvrigt og 8 i Jylland).

Medens der om Sommeren gennemsnitlig beskæftigedes 685 Arbejdere, var det tilsvarende Tal om Vinteren kun 577; der beskæftigedes saaledes om Vinteren omtrent 17 pCt. færre end om Sommeren. Forskellen var størst for de Arbejdere, der vare beskæftigede ved Kalkbrænding og Mørtelfabrikation; jfr. nedenstaaende Oversigt, hvor Arbejderne, særskilt for Sommer og Vinter, ere fordelte efter Beskæftigelsens Art.

Beskæftigede ved	Sommer		Vinter	
		pCt.		pCt.
Kalkbrydning	318	47	306	53
Kalkbrænding	256	37	185	32
Mørtelfabrikation	96	14	75	13
Gødningskalkfabrikation	15	2	11	2
Tilsammen ...	685	100	577	100

Om Sommeren var omtrent Halvdelen af samtlige Arbejdere beskæftigede ved Kalkbrydning, 37 pCt. ved Kalkbrænding, 14 pCt.

ved Mørtelfabrikation og kun 2 pCt. ved Tilvirkning af Gødningkalk. Særskilt for Hovedstaden, Øerne iøvrigt og Jylland var Arbejdernes Fordeling efter Beskæftigelsens Art saaledes:

Beskæftigede ved	Sommer			Hele Landet
	Hovedstaden	Øerne i øvrigt	Jylland	
Kalkbrydning	28	168	122	318
Kalkbrænding	26	99	131	256
Mørtelfabrikation	49	31	16	96
Gødningkalkfabrikation	"	7	8	15
Tilsammen...	103	305	277	685

Omtrent Halvdelen af Arbejderne i Hovedstaden var beskæftiget ved Mørtelfabrikation, uden for Hovedstaden betød denne Fabrikation derimod kun lidt; paa Øerne var særlig mange beskæftigede ved Kalkbrydning, i Jylland noget flere ved Kalkbrænding.

Foruden de 685 egentlige Arbejdere beskæftigedes om Sommeren 144 Kuske og om Vinteren 115; jfr. nedenstaaende Oversigt:

	Samlet Antal Virksomheder	Heraf med Kuske			
		Sommer		Vinter	
		Antal Virksomheder	Antal Kuske	Antal Virksomheder	Antal Kuske
Hovedstaden.....	8	4	49	3	41
Øerne i øvrigt.....	37	15	33	14	32
Jylland.....	47	34	62	22	42
Hele Landet...	92	53	144	39	115

Det var navnlig de jyske Værker, der havde Kuske, men til Gængæld beskæftigedes der her et betydeligt mindre Antal om Vinteren end om Sommeren, medens det paa Øerne var omtrent ens.

Af de 26 Kalkbrud laa 19 mindre end 1 Mil fra nærmeste Jernbanestation eller Udskibningssted (6 laa i en Afstand af under $\frac{1}{4}$ Mil, 5: $\frac{1}{4}$ Mil, 7: $\frac{1}{2}$ Mil og 1: $\frac{3}{4}$ Mil); de øvrige 7 Brud havde 1 Mil eller derover til Jernbanestation eller Udskibningssted (4: 1 Mil, 1: $1\frac{1}{4}$ Mil, 1: $1\frac{1}{2}$ Mil og 1: 2 Mil).

81 Virksomheder (bortset fra de 11 rene Mørtelfabrikker) brændte Kalk og benyttede i alt 128 Ovne. I omstaaende Oversigt ere disse Ovne fordelt efter Art:

	Periodiske Ovne	Ringovne	Skaktovne	Tilsammen
Hovedstaden.....	"	4	"	4
Øerne i øvrigt.....	33	11	16	60
Jylland.....	43	7	14	64
Hele Landet...	76	22	30	128

De til Kalkbrændingen benyttede Ovne ligne i flere Henseender Teglværksovnene (jfr. Side 33). Ligesom paa Teglværkerne anvendes ogsaa ved Kalkbrændingen dels de ældre — mindre økonomiske — periodiske Ovne, der maa brænde ud og tømmes for hver Gang, dels de kontinuerlige Ovne (Ringovne og Skaktovne), hvor Brændselsforbruget er forholdsvis langt ringere. I Skaktovnene holdes Driften stadig i Gang, idet der fyldes raa Kalk paa for oven, medens den brændte Kalk udtages gennem Sideaabninger i Ovnens nederste Del. Den engang ophedede Ovn kan saaledes holdes i Gang, indtil den skal repareres. Ringovnen fordrer mere Betjening og er mindre økonomisk. Den anvendes dog med Fordel ved løsere Kalksten.

Godt to Femtedele af samtlige Ovne vare kontinuerlige. Det var navnlig paa Øerne, at denne Type blev brugt; her var omtrent Halvdelen af Ovnene kontinuerlige, paa de jyske Værker kun en Tredjedel. 46 Kalkværker (19 paa Øerne og 27 i Jylland) havde kun 1 Ovn hver, og de øvrige 35 Værker benyttede saaledes i alt 82 Ovne. Naar der fandtes mere end 1 Ovn paa samme Værk, vare Ovnene næsten altid af samme Type. 29 Værker havde 2 Ovne hver (17 med 2 periodiske, 2 med 2 Ringovne, 7 med 2 Skaktovne og 3 med 1 Skaktovn og 1 periodisk), 4 Værker havde 3 Ovne hver (2 med 3 periodiske, 1 med 3 Skaktovne og 1 med 2 periodiske og 1 Skaktovn), 1 Værk havde 4 Skaktovne og 1 Ringovn og endelig havde 1 Værk 7 periodiske Ovne.

Fra de 26 Kalkbrud blev i alt i 1905 af Kalksten afsat 18910 Kubikfavne.¹⁾ Heraf blev 11195 Kubikfavne solgte ubrændte til

¹⁾ I Handelsberetningen for 1905 er Danmarks samlede Produktion af Kalksten angivet til ca. 20000 Kubikfavne, altsaa ca. 1000 Kubikfavne mere end efter nærværende Opgørelse. Forskellen falder næsten udelukkende paa de jyske Brud og maa antages væsentlig at hidrøre

en samlet Salgsværdi af 399000 Kr. eller 35,60 Kr. pr. Kubfv.; de øvrige 7715 Kubikfavne blev brændte til Kalk i Bruddets egne Ovne (jfr. nedenfor). Desuden produceredes 14836 Tons Gødningskalk til en samlet Salgsværdi af 74600 Kr. eller 5 Kr. pr. Ton. Særskilt for Øerne og Jylland vare Tallene saaledes:

	Antal Kalk- brud	Kalksten			Tilsammen	Gødningskalk		
		solgte ubrændte		brændte i egne Ovne		Mængde Kubfv.	Mængde Tons	Salgsværdi Kr.
		Mængde Kubfv.	Salgsværdi Kr.	Mængde Kubfv.				
Øerne.....	5	11094	394500	4318	15412	5025	29100	
Jylland.....	21	101	4500	3397	3498	9811	45500	
Hele Landet..	26	11195	399000	7715	18910	14836	74600	

Af de 18910 Kubikfavne faldt henimod tre Fjerdedele alene paa Fakse Kalkbrud, og de 15 mindste Brud producerede ikke mere end 600 Kubikfavne eller kun 3 pCt.; jfr. nedenstaaende Oversigt:

	Antal Brud	Produktion af Kalksten		
		solgte ubrændte	brændte i egne Ovne	Tilsammen
		Kubfv.	Kubfv.	Kubfv.
Med over 500 Kubfv.	5	11168	5457	16625
— 100—500 —	6	2	1685	1687
— under 100 —	15	25	573	598
Tilsammen...	26	11195	7715	18910

De 11200 Kubikfavne, der solgtes ubrændte, stammede næsten udelukkende fra Fakse Kalkbrud.

Af de 92 Virksomheder, som nærværende Opgørelse omfatter, brændte de 81 Kalk. Den samlede Produktion af brændt Kalk udgjorde 531000 Tdr. til en Salgsværdi af 1,679000 Kr. eller 3,20

fra, at nærværende Opgørelse ikke omfatter de ganske smaa Brud, hvoraf der i Jylland findes adskillige (jfr. det ovenfor Side 9 bemærkede). Delvis kan Forskellen ogsaa staa i Forbindelse med, at nærværende Opgørelse vedrører den i Aaret 1905 afsatte Mængde og ikke Aarets Produktion. Efter Handelsberetningen har Produktionen af Kalksten været jævnt stigende, fra 18500 Kubikfavne i 1902 til 23700 Kubikfavne i 1907. — Danmarks Forbrug af Kalksten i 1905 er i Handelsberetningen ansat til 18650 Kubikfavne, hvoraf ca. 14100 Kubikfavne produceredes her i Landet, medens Resten (4550 Kubfv.) indførtes fra Sverrig. Der udførtes saaledes af danske Kalksten i samme Aar ca. 5900 Kubikfavne.

Kr. pr. Td., og der forbrugtes hertil i alt 15217 Kubikfavne Kalksten, hvilket giver 35 Tdr. brændt Kalk pr. Kubikfavn.

I nedenstaaende Oversigt er Produktionen angivet særskilt for Landets Hoveddele:

	Brændt Kalk		Hertil er forbrugt af Kalksten			Brændt Kalk pr. Kubfv. Kalksten	Pris pr. Td. brændt Kalk	
	Mængde	Salgsværdi	fra egne Brud Kubfv.	fra andre Brud Kubfv.	Til-sammen Kubfv.		Tdr.	Kr.
Hovedstaden	78000	236000	720	1420	2140	36	3,00	
Øernes Byer i øvrigt.	79000	334000	"	2284	2284	35	4,20	
— Landdistrikter.	111400	365400	3598	607	4205	26	3,30	
Øerne i alt...	268400	935400	4318	4311	8629	31	3,50	
Jyllands Byer.....	134100	407700	595	2515	3110	43	3,00	
— Landdistrikter	128200	336000	2802	676	3478	37	2,60	
Jylland i alt...	262300	743700	3397	3191	6588	40	2,80	
Hele Landet...	530700	1,679100	7715	7502	15217	35	3,20	

Sætter man Danmarks Forbrug af Kalksten i 1905 til 18650 Kubikfavne, bliver der, da nærværende Opgørelse kun omfatter 15217 Kubikfavne, 3433 Kubikfavne til Rest, der enten ere brændte til Kalk paa Værker, for hvilke Oplysninger ikke foreligger, eller ogsaa brugte paa anden Maade. I Handelsberetningen for 1905 er Danmarks samlede Forbrug af Kalk til Bygningsbrug anslaaet til 550000 Tdr., men dette giver, under Forudsætning af at der udvindes 35 Tdr. Kalk pr. Kubikfavn Kalksten, kun et Merforbrug af ca. 600 Kubikfavne, og der bliver saaledes dog ca. 2830 Kubikfavne til Rest. Byernes Kalkværker brændte, som rimeligt er, hovedsagelig Kalksten fra fremmede Brud; for Værkerne paa Landet var derimod det omvendte Tilfældet. Paa de jyske Værker brændtes af 1 Kubikfavn Kalksten 40 Tdr. Kalk, paa Øerne kun 31 Tdr.; paa den anden Side kostede 1 Td. brændt Kalk paa Øerne ca. 70 Øre mere end i Jylland. Udbyttet af brændt Kalk var gennemgaaende størst i Byerne, og Prisen var desuden her højest.

Kalkværkerne vare gennemgaaende smaa. Der fandtes kun 3 Værker med en Produktion af over 25000 Tdr. hver, og 67 Værker brændte mindre end 10000 Tdr. hver; jfr. omstaaende Oversigt:

Værker med en Pro- duktion af	Antal Kalkværker				Hele Landet	Samlet Kalkpro- duktion Hele Landet Tdr.
	Hoved- staden	Øerne i øvrigt	Jylland			
under 10000 Tdr.	"	32	35		67	188500
10000—25000 —	2	2	7		11	203300
over 25000 —	1	1	1		3	138900
Tilsammen ...	3	35	43		81	530700

19 Virksomheder tilvirkede Kalkmørtel og Hvidtekalk; heraf vare 11 rene Mørtelfabrikker, medens de 8 ogsaa brændte Kalk (5 af indkøbte Kalksten og 3 af Kalksten fra egne Brud). Paa samtlige 19 Fabrikker produceredes i 1905 1,527000 Tdr. Kalkmørtel til en samlet Salgsværdi af 1,171000 Kr. eller ca. 80 Øre pr. Td. og 45200 Tdr. Hvidtekalk til i alt 108300 Kr. eller 2,40 Kr. pr. Td. Til Fremstillingen af Kalkmørtel brugtes 128800 Tdr. Kalk, og til Hvidtekalk anvendtes i alt 18200 Tdr. Kalk; af 1 Td. Kalk fremstilledes der saaledes henholdsvis 12 Tdr. Mørtel og 2 $\frac{1}{2}$ Tdr. Hvidtekalk.

De tilsvarende Tal, særskilt for Hovedstaden, Øerne i øvrigt og Jylland, vil fremgaa af nedenstaaende Oversigt:

	Kalkmørtel		Hvidtekalk		Forbrug af brændt Kalk	
	Mængde Tdr.	Salgsværdi Kr.	Mængde Tdr.	Salgsværdi Kr.	til Kalkmørtel Tdr.	til Hvidtekalk Tdr.
Hovedstaden	1,086400	821500	27800	67500	100200	11900
Øerne i øvrigt ..	390300	292700	14400	33900	24100	4900
Jylland.....	50300	56800	3000	6900	4500	1400
Hele Landet..	1,527000	1,171000	45200	108300	128800	18200

Fabrikmæssig Fremstilling af Kalkmørtel og Hvidtekalk fandt fortrinsvis Sted i Hovedstaden; ogsaa den under «Øerne i øvrigt» opførte Mængde, hvoraf Størstedelen tilvirkedes paa Fakse Kalkbrud, blev hovedsagelig afsat i Hovedstaden. Priserne vare gennemgaaende højest i Jylland.

De 3 Virksomheder, der fremstillede Slemmekridt¹⁾, beskæftigede i alt 140 Arbejdere. 108 vare beskæftigede i Kridtbruddene (heraf 63 ved Udskæring af Kridtsten til Bygningssten),

¹⁾ De jyske Kalkværkers Kridtbrud i Stevns, Kongsdal Kalkværk ved Mariager og Nørre Flødals Fabrikker ved Aalborg.

14 ved Slemming og 8 ved Kalkbrænding samt Fabrikation af Gødningkalk.

Salgsværdien af den i 1905 afsatte Produktion var 123400 Kr.; jfr. nedenstaaende Specifikation:

	Mængde Centner	Salgsværdi Kr.
Raakridt	344000	33300
Slemmekridt	46600	35700
Bygningssten	150000	21000
Bygningskalk	10000	11500
Gødningkalk og Kalkmergel ...	54500	21900
Tilsammen...	—	123400

Opgørelsen er dog navnlig for Raakridt ufuldstændig.¹⁾ I Følge Handelsberetningen kan for 1905 Eksporten alene ansættes til 46000 Tons Raakridt og 36000 Centner Slemmekridt.

4. Cementfabrikker.

Ved Industritællingen i 1906 taltes i hele Landet 5 Cementfabrikker med tilsammen 1165 Arbejdere (3 ved Aalborg med 821 Arbejdere og 2 ved Mariager med 344 Arbejdere), og for samtlige 5 Fabrikker har man modtaget Oplysning om Produktionen i 1905. Der beskæftigedes i de 5 Fabrikker i 1905 (gennemsnitlig for hele Aaret) 1113 Arbejdere; jfr. nedenstaaende Oversigt:

Beskæftigede	Mænd	Kvinder	Tilsammen
i Cementfabrikken	922	10	932
- Kridtbruddet	42	"	42
- Bødkerværkstedet	57	7	64
- Maskinværkstedet	55	"	55
ved Sækkereparation ...	9	11	20
Tilsammen ...	1085	28	1113

Langt den største Del af Arbejderne var beskæftiget ved Cementfabrikation; af samtlige Arbejdere var kun 28 Kvinder.

Der produceredes i 1905 i alt 1,094000 Tdr. Cement til en samlet Salgsværdi af 3,800000 Kr. eller 3,50 Kr. pr. Td. samt 34000 Centner Slemmekridt til i alt 25200 Kr. og 23000 Centner

¹⁾ I Cementfabrikker produceredes i 1905 til Salg 23000 Centner Raakridt og 34000 Centner Slemmekridt.

Raakridt til i alt 1500 Kr. Desuden tilvirkedes paa eget Bødker-værksted 241000 Stkr. nye Cementfustager til en Salgsværdi af 267000 Kr. samt udførtes Reparationsarbejde paa eget Maskin-værksted for 94000 Kr.

Produktionen af Cement har i de senere Aar været i meget stærk Stigning. I 1897 produceredes paa de 4 Fabrikker, der fandtes den Gang, og som tilsammen beskæftigede 879 Arbejdere, kun 459000 Tdr., og Produktionen er saaledes i Løbet af de 9 Aar mere end fordoblet. I Industrieretningen for 1906 findes for nogle enkelte Aar tilbage til 1885 en Opgørelse over Danmarks hele Cementproduktion. Sidestilles de her meddelte Tal med Resultaterne af Opgørelserne for 1897 og 1905, faas følgende Tal:

Produktion af Cement	
	Tdr.
1885	45000
1890	120000
1895	347000
1897	459000
1900	522000
1905	1,094000
1906	1,350000
1907	1,530000

Landet selv har ikke kunnet aftage denne stærkt forøgede Produktion, og medens der i 1897 var en Overskudsindførsel af Cement paa 132000 Tdr., var denne i 1907 bleven forvandlet til en Overskudsudførsel paa 162000 Tdr.; jfr. nedenstaaende Oversigt:

	Indførsel til Forbrug	Udførsel af dansk Cement	Merudførsel
	Tdr.	Tdr.	Tdr.
1897	176200	44300	÷ 131900
1901	124300	71800	÷ 52500
1902	132300	186400	54100
1905	170300	211300	41000
1907	105000	267000	162000

5. Cementstøberier.

I 1906 taltes i alt 255 Cementstøberier med 948 Arbejdere mod 49 Virksomheder med 300 Arbejdere i 1897. Der beskæftiges nu over tre Gange saa mange Arbejdere som ved den fore-

gaaende Tælling. Samtidig er Antallet af Cementstøberier endogsaa blevet femdoblet, og Cementstøberierne ere saaledes gennemgaaende mindre end før (4 Arbejdere pr. Virksomhed mod 6 Arbejdere i 1897). For 1905 har man modtaget Oplysning om Produktion m. v. for 100 Virksomheder med 549 Arbejdere; jfr. nedenstaaende Oversigt:

	12. Juni 1906		Oplysningerne om Produktionen i 1905 vedrøre	
	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere
Hovedstaden	9	129	6	106
Provinsbyerne	88	376	62	287
Landdistrikterne	158	443	32 ¹⁾	156
Hele Landet	255	948	100	549

Der mangler saaledes i Sammenligning med Antallet i 1906 Oplysning om 155 Virksomheder med ca. 400 Arbejdere, men disse Virksomheder vare gennemgaaende smaa (gennemsnitlig 2,6 Arbejdere pr. Virksomhed mod 5,5 Arbejdere for de 100 Virksomheder, for hvilke Oplysning foreligger). — I Cementstøberierne beskæftigedes kun Mænd. Ca. 75 Arbejdere vare beskæftigede ved Udearbejde, Resten paa Fabrikken eller paa Arbejdspladsen. Om Vinteren var Antallet af Arbejdere 80 à 100 mindre end om Sommeren.

Salgsværdien for de i 1905 producerede Varer udgjorde i alt 1,45 Mill. Kr. I nedenstaaende Oversigt er Produktionen nærmere specificeret, særskilt for Øerne og Jylland:

	Øerne		Jylland		Hele Landet	
	Mængde 1000 Stkr.	Salgsværdi Kr.	Mængde 1000 Stkr.	Salgsværdi Kr.	Mængde 1000 Stkr.	Salgsværdi Kr.
Tagsten	3516	301200	2571	208300	6087	509500
Mursten	7078	120600	2652	55300	9730	175900 ²⁾
Rør	187	136600	216	113000	403	249600
Fliser	75	40200	240	65800	315	106000
Andre Varer	—	243600	—	63400	—	307000 ³⁾
Uspecificeret	—	42000	—	57500	—	99500
Tilsammen	—	884200	—	563300	—	1,447500

¹⁾ Heraf tilvirkede 2 Virksomheder med 20 Arbejdere Kalksandsten.

²⁾ Heraf var 4,376000 Stkr. til en samlet Salgsværdi af 52500 Kr. Kalksandsten. Det hele Kvantum fabrikeredes paa to Fabrikker i Øernes Landdistrikter.

³⁾ Heraf var 125000 Kr. for Facadearbejde (116000 Kr. paa Øerne og 9000 Kr. i Jylland), 38000 for Lofts- og Væggeplader, 17000 for Cementbrønde og 14000 Kr. for Gravsten.

Ser man bort fra Kalksandstensproduktionen, udgjorde Salgsværdien for Tagsten ca. to Femtedele af den hele Produktion, herefter kom «andre Varer» med en Fjerdedel, Rør med en Femtedel og Mursten og Fliser hver med en Tiendedel. Særskilt for Øerne og Jylland vare de tilsvarende Tal:

Af 100 Kr. Salgsværdi var for	Øerne	Jylland	Hele Landet
Tagsten	38	41	39
Mursten	9	11	10
Rør	17	22	19
Fliser	5	13	8
Andre Varer	31	13	24
Tilsammen ...	100	100	100

Paa Øerne betød «andre Varer» (Facadearbejde m. v.) forholdsvis mere end i Jylland, de jyske Cementstøberier lagde derimod mere Vægt paa Fremstillingen af Rør og Fliser. For hele Landet var den gennemsnitlige Pris for Tagsten 84 Kr., for Cementmursten 23 Kr. og for Kalksandsten 12 Kr. pr. 1000 Stkr. De opnaaede Priser vare gennemgaaende, navnlig for Rør og Fliser, højest paa Øerne.

Fordeler man de 100 Virksomheder i Størrelsesgrupper efter det beskæftigede Antal Arbejdere, faas følgende Oversigt:

Virksomheder med	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Produktionens Salgsværdi Kr.
1—5 Arbejdere	71	190	589000
6—20 —	26	257	635300
over 20 —	3	102	223200
Tilsammen ...	100	549	1,447500

Virksomhederne vare gennemgaaende smaa. 71 havde ikke over 5 Arbejdere og en Salgsværdi pr. Virksomhed af 8300 Kr., og kun 3 Virksomheder beskæftigede mere end 20 Arbejdere med en gennemsnitlig Salgsværdi af 74000 Kr.

Til Fremstilling af de forskellige Cementvarer brugtes i alt 63000 Tdr. Cement; desuden forbrugte de 2 Kalksandstensfabrikker 6400 Tdr. Kalk.

6. Kaolinslemmerier.

I 1906 taltes 3 Kaolinslemmerier med tilsammen 129 Arbejdere, alle i Knudsker Kommune paa Bornholm, og for alle 3 Værker har man modtaget Oplysning om Produktionen. Denne udgjorde i 1905 287000 Centner til en samlet Salgsværdi af 166000 Kr.; 36000 Centner solgtes i raa Tilstand, 63000 Centner slemmet og 188000 slemmet og presset.

Kaolinslemningen har siden 1897 været i Tilbagegang; jfr. nedenstaaende Tal:

	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Produktion	
			Mængde Centner	Salgsværdi Kr.
1906 (1905)	3	129	287000	165900
1897	3	154	320000	268000

Ogsaa Priserne have været nedadgaaende; i 1905 var Salgsværdien pr. Centner 60 Øre, men i 1897 80 Øre.

7. Porcelæns- og Fajancefabrikker, Terrakottafabrikker.

I 1906 taltes i hele Landet 10 Porcelæns- og Fajancefabrikker med 802 Arbejdere samt 10 Terrakottafabrikker med 78 Arbejdere eller i alt 20 Virksomheder med tilsammen 880 Arbejdere (Bude, Kuske m. v. medregnede). For 1905 har man modtaget Oplysning om Produktion m. v. fra 15 Virksomheder med 873 Arbejdere som Gennemsnit for hele Aaret. I Sammenligning med Antallet i 1906 mangler der saaledes Oplysning om 5 Virksomheder, alle ganske smaa (2 Fajancefabrikker i Rønne med tilsammen 6 Arbejdere og 3 Virksomheder med ca. 10 Arbejdere, der tilvirkede Terrakottavarer samt forskellige keramiske Artikler).

Af de 15 Virksomheder, om hvilke der foreligger Oplysning om Produktion, tilvirkede 2 Porcelæn, 6 Fajance, 5 Terrakotta og 2 Figurer af Gibs, Marmor m. v.; jfr. nedenstaaende Oversigt:

	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere
Porcelænsfabrikker	2	503
Fajancefabrikker	6	297
Terrakottafabrikker	5	59
Tilvirkning af Figurer	2	14
Tilsammen ...	15	873

I Porcelænsfabrikkerne, der begge ligge i Hovedstaden (Den kgl. Porcelænsfabrik og Bing & Grøndahls Porcelænsfabrik), fordelte Arbejderne sig saaledes efter Beskæftigelsens Art:

	Voksne Mænd	Voksne Kvinder	Halvdags- børn	Til- sammen
Ved den egentlige Fabrikation.....	150	46	9	205
— Dekorering	23	254	"	277
Lagerarbejdere, Kuske m. v.....	18	3	"	21
Tilsammen...	191	303	9	503

Af samtlige Arbejdere var tre Femtedele Kvinder; disse vare hovedsagelig beskæftigede ved Dekorering, de mandlige Arbejdere derimod ved den egentlige Fabrikation. Begge Virksomheder benyttede tilsammen 32 mekanisk drevne Drejeskiver.

Produktionens samlede Salgsværdi udgjorde i 1905 1,205000 Kr.; heraf var 245000 Kr. for billige Handelsvarer (egentlige Masseartikler) og 960000 Kr. for dekoreret Porcelæn og kunstnerisk udførte Genstande.¹⁾ Indførselen af fremmed Porcelæn omfatter hovedsagelig billigere Varer; for 1905 er Vægtmængden opgjort til 1,1 Mill. Pd., men Værdien kun til 575000 Kr. Derimod bestaar Udførselen af danske Varer næsten udelukkende af egentlig Luksusporcelæn. I 1905 udførtes saaledes for 590000 Kr., medens Vægtmængden kun opgjordes til ca. 80000 Pund. Udførselen af dansk Porcelæn er stadig stigende og udgjorde i Aarene 1906—1908 henholdsvis 625000 Kr., 715000 Kr. og 728000 Kr.

Af de 6 Fajancefabrikker laa den største med 251 Arbejdere i Hovedstaden (Aluminia), 1 med 9 Arbejdere i Næstved og de øvrige 4 med tilsammen 36 Arbejdere i Rønne. Efter Beskæftigelsens Art fordelte Arbejderne sig saaledes:

	Voksne Mænd	Voksne Kvinder	Halvdags- børn	Til- sammen
Ved den egentlige Fabrikation.....	126	15	40	181
— Dekorering	10	58	3	71
Lagerarbejdere, Kuske m. v.....	29	16	"	45
Tilsammen ...	165	89	43	297

¹⁾ Den samlede Vægtmængde kan ansættes til 670000 Pund og det samlede Stykketal til 1,350000.

Der var i Fajancefabrikkerne forholdsvis betydelig færre beskæftigede ved Dekorering end i Porcelænsfabrikkerne, knap en Fjerdedel af samtlige Arbejdere mod over Halvdelen (55 pCt.). Da Dekoreringen hovedsagelig besørgeres af Kvinder, benyttedes der langt mindre kvindelig Arbejdskraft i Fajancefabrikkerne end ved Porcelænsfabrikationen (tre Tiendedele af samtlige Arbejdere mod tre Femtedele); derimod anvendtes der et betydeligt Antal Halvdagsbørn.

3 Fabrikker havde mekanisk drevne Drejeskiver, tilsammen 47 Stkr., heraf havde Fabrikken Alumina alene de 37.

Produktionens samlede Salgsværdi udgjorde i 1905 500000 Kr.; jfr. nedenstaaende Oversigt:

	Salgsværdi Kr.
Husholdningsartikler	374000
Kunstnerisk dekoreret Fajance og Kunstkeramik.....	97000
Uspecificeret Fajance	23500
Majolikvarer	5500
Tilsammen...	500000

Paa de bornholmske Fabrikker tilvirkedes hovedsagelig Husholdningsartikler.

Af de 7 Terrakotta- og Figurfabrikker laa 3 Terrakottafabrikker med tilsammen 31 Arbejdere i Rønne, Resten i Hovedstaden. Af Terrakottafabrickernes 59 Arbejdere vare 28 (21 Mænd og 7 Kvinder) beskæftigede ved den egentlige Fabrikation og 21 (10 Mænd og 11 Kvinder) ved Dekorering; af Lagerarbejdere, Kuske m. v. fandtes 10.

Produktionens Salgsværdi i alle 7 Fabrikker var 156000 Kr.; heraf var 108000 Kr. for Terrakottavarer (hovedsagelig Figurer, Vaser, Skaale m. v.), 48000 Kr. for Figurer af Marmor, Kalipasta, Gips m. v.

Af Porcelænsmalerforretninger taltes i 1906 i hele Landet 22 med 76 Arbejdere, hvoraf de 13 med 74 Arbejdere laa i Hovedstaden. Af disse 13 Virksomheder vare de 8 ganske smaa (5 uden Arbejdere og 3 med tilsammen 4 Arbejdere). For de øvrige 5 Virksomheder har man modtaget Oplysning om Værdien af det i

1905 udførte Arbejde. Der beskæftigedes gennemsnitlig i 1905 83 Arbejdere (39 Mænd og 44 Kvinder), og Værdien af det udførte Arbejde udgjorde i alt 176000 Kr.

8. Teglværksindustri.

Ved Industritællingen d. 12. Juni 1906 taltes i Danmark 558 Teglværker med 7593 Arbejdere og 15 Fabrikker for grovere Lervarer med 43 Arbejdere eller tilsammen 573 Virksomheder med 7636 Arbejdere. 321 Virksomheder havde mekanisk Bevægkraft (bortset fra Vind og Vand) med en samlet Maskinstyrke paa 8150 H. K. (Reservemaskiner ikke medregnede). Udviklingen siden 1897 fremgaar af nedenstaaende Tal:

	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Virksomheder med mekanisk Kraft	Maskinstyrke H. K.
1906	573	7636	321	8150
1897	679	7671	207	3481

I Tiden mellem de to Tællinger er Antallet af Teglværker formindsket med over 100; for det beskæftigede Antal Arbejdere er Nedgangen derimod kun ringe. Der er saaledes i de forløbne 9 Aar foregaaet en ret betydelig Koncentrering inden for Teglværksindustrien. Medens det gennemsnitlige Antal Arbejdere pr. Virksomhed i 1897 var 11,3, var det tilsvarende Tal i 1906 13,3. Samtidig er Anvendelsen af mekanisk Bevægkraft steget meget stærkt; i 1897 var kun tre Tiendedele af samtlige Værker mekanisk drevne, i 1906 var dette Tilfældet med over Halvdelen (56 pCt.). Den benyttede Maskinstyrke var i 1906 $2\frac{1}{3}$ Gang saa stor som ved den foregaaende Tælling, og den gennemsnitlige Maskinstyrke pr. mekanisk drevne Virksomhed steg fra 17 til 25 H. K. Den Forskydning, der siden 1897 er foregaaet fra smaa til store Virksomheder inden for Teglværksindustrien, vil tydeligt fremgaa af omstaaende Tabel (Side 24).

Siden 1897 er Antallet af Værker med indtil 10 Arbejdere formindsket med 136, og samtidig er Antallet af større Værker (med over 10 Arbejdere) steget fra 172 til 202. De større Værker beskæftigede i 1906 omtrent fire Femtedele af samtlige Arbejdere mod

Virksomhedens Størrelse	1906			1897		
	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere		Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	
		absolut	pCt.		absolut	pCt.
Uden Arbejdere.....	17	"	"	42	"	"
Med 1—5 Arbejdere	264	913	12,0	317	1062	13,8
— 6—10 —	90	681	8,9	148	1116	14,6
— 11—20 —	91	1382	18,1	86	1240	16,2
— over 20 —	111	4660	61,0	86	4253	55,4
Tilsammen...	573	7636	100,0	679	7671	100,0

ca. syv Tiendedele i 1897. Særlig stærk var Nedgangen for de mellemstore Virksomheder (med 6—10 Arbejdere), hvor det beskæftigede Antal Arbejdere formindskedes med omtrent to Femtedele; endnu stærkere var dog Opløsningen for de allermindste Værker uden Arbejdere, hvoraf der i 1906 kun taltes 17 mod 42 i 1897.

I nedenstaaende Tabel meddeles saavel for 1906 som for 1897 en Oversigt over Teglværkernes Fordeling paa Landsdele; en Beregning over det gennemsnitlige Antal Arbejdere pr. Virksomhed er vedføjet.

Teglværker i	1906			1897		Antal Arbejdere pr. Virksomhed	
	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Antal Virks. med mek. Kraft (undt. Vind og Vand)	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	1906	1897
Sjælland	99	2883	75	95	2774	29,1	29,2
Bornholm	7	250	6	7	286	35,7	40,9
Lolland-Falster	19	367	13	18	309	19,3	17,2
Fyn	82	748	59	88	798	9,1	9,1
Øerne...	207	4248	153	208	4167	20,5	20,0
Sydøstlige Jylland*) ...	112	1080	62	149	1211	9,6	8,1
Nordlige — *) ...	125	1092	50	130	989	8,7	7,6
Sydvestlige — *) ...	129	1216	56	192	1304	9,4	6,8
Jylland...	366	3388	168	471	3504	9,3	7,4
Hele Landet...	573	7636	321	679	7671	13,3	11,3

*) Ved det sydøstlige Jylland forstaaes her ligesom overalt i det følgende: Vejle, Aarhus og Randers Amter, ved det nordlige Jylland: Aalborg, Hjørring og Thisted Amter, ved det sydvestlige Jylland: Viborg, Ringkøbing og Ribe Amter.

Af de 573 Teglværker i 1906 laa de 366 eller omtrent to Tredjedele i Jylland; af den hele Arbejderstyrke arbejdede imidlertid her kun 44 pCt., og de jyske Værker vare saaledes gennemgaaende betydelig mindre end Teglværkerne paa Øerne (9 Arbejdere pr. Teglværk mod 20 paa Øerne). I Overensstemmelse hermed var det navnlig Øernes Teglværker, der benyttede mekanisk Kraft; omtrent tre Fjerdedele vare mekanisk drevne mod kun 46 pCt. i Jylland. De fynske Teglværker vare omtrent af samme Størrelse som de jyske, derimod vare navnlig Teglværkerne paa Bornholm og Sjælland store. De 99 sjællandske Værker beskæftigede alene ca. 2900 Arbejdere eller henimod to Femtedele (38 pCt.) af Teglværksindustriens hele Arbejderstyrke. Det var navnlig i det nordlige Sjælland, at der fandtes en Række meget store Værker; jfr. nedenstaaende Oversigt:

Teglværker i	1906		1897	
	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere
Københavns Amt.....	20	808	21	816
Frederiksborg —	25	1144	24	950
Holbæk —	17	324	13	349
Sorø —	21	386	21	456
Præste —	16	221	16	203
Sjælland i alt...	99	2883	95	2774

Den Nedgang paa over 100 Værker, der har fundet Sted siden 1897, falder udelukkende paa Jylland. Alene i det sydvestlige Jylland formindskedes Antallet af Teglværker med 63; i det nordlige Jylland var Nedgangen derimod ringe, og det beskæftigede Antal Arbejdere forøgedes endogsaa her med omtrent 100. En lignende Forøgelse i den beskæftigede Arbejderstyrke opvise de sjællandske Værker. Tilvæksten falder dog her udelukkende paa Teglværkerne i Frederiksborg Amt; i 1906 beskæftigedes der her paa 25 Værker ca. 200 Arbejdere flere end paa de 24 Værker, der taltes i 1897. Teglværkerne i det øvrige Sjælland beskæftigede derimod i 1906 85 Arbejdere færre end i 1897.

Til Trods for at Antallet af Teglværker som Helhed formindskedes med over 100, steg Antallet af mekanisk drevne Værker meget betydeligt, fra 207 i 1897 til 321 i 1906. Det var navnlig

de jyske Værker, der i Tiden mellem de to Tællinger gik over til at anvende mekanisk Kraft —, paa Øerne var dette allerede sket forud for 1897; jfr. nedenstaaende Oversigt:

Af 100 Teglværker vare mekanisk drevne		
	1906	1897
Øerne.....	74	55
Jylland	46	20
Hele Landet...	56	30

Af de 573 Teglværker, der taltes i hele Landet i 1906, foreligger der for 467 Oplysning om Oprettelsesaar. Fordelingen, særskilt for Øerne og Jylland, fremgaar af nedenstaaende Oversigt:

Teglværker, oprettede i Aarene:	Øerne	Jylland	Hele Landet
1897—1906	45	112	157
1890—96	26	41	67
1880—89	27	54	81
1870—79	26	33	59
1860—69	13	22	35
1850—59	20	18	38
1840—49	6	11	17
før 1840	4	9	13
Uangivet	40	66	106
Tilsammen ...	207	366	573

Det anførte Tidspunkt er ikke altid det virkelige Oprettelsesaar; i mange Tilfælde vil det rimeligvis kun betyde Tidspunktet for den nuværende Ejers Overtagelse af Værket, og undertiden kan maaske ogsaa det Aar være anført, da der er foretaget mere gennemgribende Ombygninger.

I det sidste Tiaar er der angivet at være oprettet 157 nye Værker, og da Nedgangen i Tallet for samtlige Teglværker i samme Tidsrum har været ca. 100, maa der saaledes i alt være nedlagt ca. 250 Værker siden 1897. De nyoprettede Værker vare gennemgaaende smaa. Af de 157 Værker havde saaledes 80 eller over Halvdelen i 1906 ikke over 5 Arbejdere hver; af de 112 nyoprettede jyske Værker havde i 1906 endogsaa 61 ikke over 5 Arbejdere hver.

386 eller to Tredjedele af samtlige Teglværker blev drevne i Tilknytning til anden Virksomhed. I 227 Tilfælde var Teglværket Bierhverv, og desuden havde 159 Teglværksejere Bierhverv ved Siden af Teglværket. Undertiden blev der drevet flere Bierhverv i Tilknytning til et og samme Teglværk, saaledes at det samlede Antal tilknyttede Bierhverv blev 167. Nedenstaaende Oversigt indeholder Oplysning om Arten af det saaledes tilknyttede Erhverv:

	Antal Tilfælde, hvor det i Tilknytning til Teglværk drevne Erhverv var	
	Bierhverv	Hovederhverv
Landbrug	119	191
Handel	10	15
Haandværk og Industri	29	18
Andet Erhverv	9	3
Tilsammen...	167	227

Det var næsten udelukkende Landbrug, der drevs i Forbindelse med Teglværksindustri. Landbrug var hyppigst Hovederhverv. De jyske Værker blev hyppigere drevne i Forbindelse med anden Virksomhed end Teglværkerne paa Øerne; saaledes blev i Jyllands Landdistrikter henimod Halvdelen af Teglværkerne drevet som Bierhverv til andet Erhverv, i Øernes Landdistrikter var det kun henimod en Tredjedel. Nedgangen i Antallet af Teglværker siden 1897 har særlig berørt Bierhvervs-Virksomhederne. Medens 389 eller henimod tre Femtedele af samtlige Teglværker i 1897 blev drevne som Bierhverv, var dette i 1906 som nævnt Tilfældet med 227 eller kun to Femtedele.

Af de 7636 Arbejdere, der i 1906 beskæftigedes i Teglværksindustrien, var kun 421 eller $5\frac{1}{2}$ pCt. Kvinder. Der anvendtes forholdsvis mest kvindelig Arbejdskraft i de store Virksomheder (6,7 pCt. i Virksomheder med over 20 Arbejdere mod 3,7 pCt. i Virksomheder med under 6 Arbejdere).

I den følgende Fremstilling af de Resultater, der foreligger med Hensyn til Produktionen m. v. i Teglværksindustrien, vil først de egentlige Teglværker blive omhandlede, hvorefter der (Side 41) vil blive meddelt nogle summariske Oplysninger om Lervarefabrikker og Pottemagerforretninger.

A. Teglværker.

Af egentlige Teglværker taltes d. 12. Juni 1906: 558 med 7593 Arbejdere. Af disse have 557 Værker med gennemsnitlig 7663 Arbejdere Aaret igennem givet Oplysninger om Produktion m. v. i 1905. Teglværksindustrien er en udpræget Sæsonindustri, da Arbejdet efter sin Natur væsentlig er henvist til at foregaa i fri Luft, og den beskæftigede Arbejderstyrke var derfor ogsaa om Vinteren ikke engang en Tredjedel af Arbejderantallet om Sommeren. Det her nævnte Forhold vil, særskilt for Øerne og Jylland og inden for de forskellige Størrelsesgrupper, fremgaa af nedenstaaende Oversigt:

	Det gennemsnitlige Antal beskæftigede Arbejdere i Teglværker med							
	1—5 Arb.		6—20 Arb.		over 20 Arb.		Tilsammen	
	Sommer	Vinter	Sommer	Vinter	Sommer	Vinter	Sommer	Vinter
Øerne.....	211	31	817	231	3226	1399	4254	1661
Jylland.....	679	52	1242	209	1488	454	3409	715
Hele Landet...	890	83	2059	440	4714	1853	7663	2376

Beregner man paa Grundlag heraf Forholdet mellem Antallet af Sommer- og Vinterarbejdere, faas følgende Oversigt:

	Pr. 100 Arbejdere om Sommeren beskæftigedes om Vinteren i Virksomheder med			
	1—5 Arbejdere	6—20 Arbejdere	over 20 Arbejdere	Samtlige Virksomheder
Øerne.....	15	28	43	39
Jylland.....	8	17	31	21
Hele Landet....	9	21	39	31

Man vil se, at jo større Virksomheden er, desto mindre er Forskellen mellem Antallet af Sommer- og Vinterarbejdere. I Jylland, hvor Teglværkerne gennemgaaende ere mindst, er Forskellen betydelig større end paa Øerne, men ogsaa inden for de enkelte Størrelsesgrupper er Variationen størst for de jydskke Værker. Landsdelsvis vare de tilsvarende Forholdstal saaledes:

Pr. 100 Arbejdere om Sommeren beskæftigedes om Vinteren:			
Sjælland.....	38	Sydøstlige Jylland...	25
Bornholm.....	66	Nordlige — ...	16
Lolland-Falster.....	27	Sydvestlige — ...	23
Fyn.....	37	Jylland... ..	21
Øerne... ..	39	Hele Landet... ..	31

Der er gennemgaaende god Overensstemmelse mellem de her meddelte Tal og Teglværkernes Størrelse (jfr. Tabellen Side 24 nederst); dog var der forholdsvis mange beskæftigede om Vinteren paa de fynske Teglværker.

Teglværksindustriens Sæson falder i Maanederne Maj—September, idet dog Halvdelen af Værkerne allerede begynder i April og fortsætter til Oktober; jfr. nedenstaaende Oversigt:

Antal Teglværker, der have været i Drift i							
	Øerne	Jylland	Hele Landet		Øerne	Jylland	Hele Landet
Januar....	15	6	21	August.....	182	321	503
Februar...	16	6	22	September..	175	299	474
Marts.....	27	11	38	Oktober....	103	147	250
April.....	120	143	263	November...	40	28	68
Maj.....	187	312	499	December...	24	11	35
Juni.....	191	324	515	Uoplyst.....	7	28	35
Juli.....	190	325	515	I alt....	199	358	557

Hele Aaret igennem, baade i og uden for Sæsonen, var der forholdsvis noget flere Teglværker i Drift paa Øerne end i Jylland. Desuden begynde de jyske Værker gennemgaaende noget senere end Teglværkerne paa Øerne og høre noget tidligere op. I Maanederne April og Oktober er saaledes af Øernes Værker over Halvdelen i Drift, af de jyske kun to Femtedele. Dette Forhold staar naturligvis i Forbindelse med, at de større Værker, der som nævnt fortrinsvis findes paa Øerne, af Hensyn til den ret store Anlægs-kapital ere mere interesserede i at holde Driften i Gang saa længe som muligt.

Foruden let Adgang til Raastofferne vil ogsaa bekvemme Afsætningsvilkaar være bestemmende for Teglværkernes Beliggenhed. Navnlig for de større Teglværker, der søge Afsætning for deres Produkter ud over det rent lokale Marked, er Beliggenhed nær ved Jernbanestation eller Udskibningssted af afgørende Betydning. For de smaa Teglværker, der hovedsagelig arbejde med det lokale Forbrug for Øje, træder dette Forhold derimod stærkt i Baggrunden.

I omstaaende Oversigt ere Teglværkerne særskilt for Øerne og Jylland fordelte, eftersom Afstanden til nærmeste Jernbanestation eller Udskibningssted var under $\frac{1}{4}$ Mil, $\frac{1}{4}$ —1 Mil eller over 1 Mil:

Teglværkerne fordelt efter Afstanden til nærmeste
Jernbanestation eller Udskibningssted*)

Værker med	Øerne			Jylland			Hele Landet		
	under $\frac{1}{4}$ Mil	$\frac{1}{4}$ —1 Mil	over 1 Mil	under $\frac{1}{4}$ Mil	$\frac{1}{4}$ —1 Mil	over 1 Mil	under $\frac{1}{4}$ Mil	$\frac{1}{4}$ —1 Mil	over 1 Mil
under 6 Arb.	14	27	15	35	98	55	49	125	70
6—20 —	22	38	12	37	57	22	59	95	34
over 20 —	40	25	2	30	14	1	70	39	3
Tilsammen...	76	90	29	102	169	78	178	259	107

*) Oplysning mangler for 13 Teglværker.

Beregner man paa Grundlag heraf den relative Fordeling for hele Landet, faas følgende Tal:

Af 100 Teglværker laa i en Afstand fra nærmeste Jernbanestation m. v. af			
Teglværker med	under $\frac{1}{4}$ Mil	$\frac{1}{4}$ —1 Mil	over 1 Mil
under 6 Arb.	20	51	29
6—20 —	31	51	18
over 20 —	63	34	3
Samtlige Værker...	33	47	20

Medens en Tredjedel af samtlige Teglværker havde mindre end en Fjerdingsvej til nærmeste Jernbanestation eller Udskibningssted, var dette endogsaa Tilfældet med henimod to Tredjedele af de store Værker med over 20 Arbejdere. Til Gengæld havde saa at sige ingen af disse Værker over 1 Mil til nærmeste Station, af de mellemstore Værker laa derimod 18 pCt. og af de smaa endogsaa 29 pCt. mere end 1 Mil fra nærmeste Jernbanestation m. v.

Mellem Øerne og Jylland var der i denne Forbindelse inden for de enkelte Størrelsesklasser ingen væsentlig Forskel. Som Helhed havde ganske vist de jyske Værker længere til Station eller Udskibningssted end Værkerne paa Øerne, men dette staar alene i Forbindelse med, at Værkerne i Jylland vare saa smaa.

For de i Teglværksindustrien anvendte Maskiner m. v. indeholder omstaaende Oversigt Oplysninger, særskilt for Øerne og Jylland.

Det Ler, der findes her i Landet, og som danner Materialet for Teglværksindustrien, er af ret forskellig Beskaffenhed. Paa de fleste af vore Teglværker benyttes Leret til Formning uden at blive underkastet nogen forudgaaende Behandling, men undertiden er Leret

	Øerne		Jylland		Hele Landet	
	Antal Værker, hvori Maskinen anvendtes	Antal Maskiner	Antal Værker, hvori Maskinen anvendtes	Antal Maskiner	Antal Værker, hvori Maskinen anvendtes	Antal Maskiner
Slemmeværker	50	56	16	17	66	73
Trosser *)	40	105	151	388	191	493
Lermøller uden Murstensmaskiner	69	84	88	100	157	184
Murstensmaskiner til Hestekraft	45	52	48	53	93	105
Murstensmaskiner til mekanisk Kraft	150	212	163	198	313	410
Sænkestole	32	81	20	40	52	121

*) Tallene for Trosser (primitive, gammeldags Ælteapparater) ere usikre.

af en saa uren og mager Beskaffenhed, at det maa slemmes. Dette bestaar i, at Leret udrøres med Vand, saa at de urene, tungere Bestanddele kunne synke til Bunds. Den rensede Lervælling lader man flyde ud i Grave, hvori Leret kan afsætte sig.

Af de 557 Teglværker havde 66 eller kun en Ottendedel Slemmeværker. Det var navnlig paa Øerne, at Leret slemmedes før Formningen; af Øernes 199 Værker havde endogsaa 50 eller en Fjerdedel Slemmeværker. I Traad hermed falder det ogsaa, at Slemning fortrinsvis benyttedes paa de store fabrikmæssigt drevne Værker; af de 66 Slemmeteglværker havde saaledes de 28 over 20 Arbejdere, og kun 9 havde under 6 Arbejdere.

Paa de fleste Teglværker føres, som nævnt, Leret direkte fra Lergraven til Æltemaskinen. Paa de mindre Teglværker benyttes hertil endnu den gammeldags Trosse (Stengang), hvorved belastede Hjul bevæges rundt i Lermassen, indtil denne har opnaaet den fornødne Ensartethed. 191 Værker (40 paa Øerne og 151 i Jylland) anvendte Trosse med i alt 493 Maskiner. Dog havde af disse de 83 Teglværker ogsaa anden Æltemaskine. Til Haandstrygning og Klapning foregaar Æltningen af Leret foruden i Trosser ogsaa i Lermøller. Saadanne Lermøller uden Murstensmaskine fandtes paa 157 Værker; paa 87 Teglværker benyttedes de dog kun ved Siden af mekanisk drevet Murstensmaskine og paa 20 ved Siden af Murstensmaskine, drevet ved Hestekraft. Der var saaledes kun 50 Værker, der alene benyttede Lermølle uden tilhørende Murstensmaskine. Ved Maskinstrygning paahæftes Lermøllen en firkantet

Tragt, som Leret presses ud igennem, naar det er tilstrækkelig æltet. Det glider da som en firkantet Streng hen over et Bord, hvor det med Traade afskæres til den fastsatte Størrelse. Saadanne Murstensmaskiner benyttedes i 399 Teglværker, hvoraf de 306 alene anvendte mekanisk Kraft, 86 alene Hestekraft og 7 begge Dele. Det samlede Antal Maskiner udgjorde 515 (410 drevne ved mekanisk Kraft og 105 ved Hestekraft). Sænkestol fandtes i 52 Teglværker, og det hele Antal udgjorde 121. Sænkestolen er en Slags Elevator, til Befordring af Sten ned i og op fra Ovnene, der bruges, naar Stenene forinden Brændingen lægges til Tørring paa de over Ovnen værende varme Lofter. I Almindelighed foregaar dog Tørringen i selvstændige, overdækkede Rum. — Den Proces, som her kort er skitseret, gælder baade for Mursten og andre Teglværksprodukter. Forarbejdelsens Afslutning sker gennem Brændingen, der foregaar i Ovne af forskellig Type. I nedenstaaende Tabel er Antallet af Ovne, særskilt for Høj-, Lang- og Ringovne, fordelt efter Størrelse.

Antal Ovne		Antal Ovne, fordelt efter det Antal Sten, de kunne rumme											Til sammen		
		under 50000	50—75000	75—100000	100—125000	125—150000	150—175000	175—200000	200—250000	250—300000	300—350000	over 350000		Uoplyst	
Højovne (Mileovne)	Øerne	30	59	14	5	"	"	"	"	"	"	"	"	3	111
	Jylland	93	136	30	3	1	"	"	"	"	"	"	"	18	281
	Hele Landet	123	195	44	8	1	"	"	"	"	"	"	"	21	392
Langovne	Øerne	3	9	7	17	9	15	4	7	3	7	"	1	82	
	Jylland	7	"	2	9	5	3	1	1	1	1	"	2	32	
	Hele Landet	10	9	9	26	14	18	5	8	4	8	"	3	114	
Ringovne	Øerne	1	4	9	7	1	5	5	5	4	3	1	"	45	
	Jylland	1	2	25	23	13	14	4	1	4	"	"	1	88	
	Hele Landet	2	6	34	30	14	19	9	6	8	3	1	1	133	
Til- sam- men	Øerne	34	72	30	29	10	20	9	12	7	10	1	4	238	
	Jylland	101	138	57	35	19	17	5	2	5	1	"	21	401	
	Hele Landet	135	210	87	64	29	37	14	14	12	11	1	25	639	

Ovnene kunne være af to Typer: den eenkamrede og den flerkamrede Ovn. Den almindeligste eenkamrede Ovn er den gammel-dags Højovn. I denne opstables Stenene oven paa en gennem-brudt Hvælving, hvorunder Ildstedet findes. De nederste Sten blive da meget stærkt opvarmede, medens det er vanskeligt at faa Varmen op til de øverste. Den voldsomme Opvarmning og det stærke Pres, som de nederste Sten ere udsatte for, ødelægge hyppigt mange af dem, og da Ovnen desuden sluger meget Brændsel, er den meget uøkonomisk. Den anvendes derfor nu væsentlig kun paa de smaa Teglværker.

I den flerkamrede Ovn (Lang- eller Ringovnen) gaar Luft-trækket gennem Kamre med nybrændte Sten, gennem et Kammer, hvor der er Ild, og derfra videre gennem Kamre med raa Sten ud i Skorstenen. Man opnaar derved en væsentlig Brændselsbesparelse, idet Luften, der kommer udefra, ved at afkøle de brændte Sten selv opvarmes, inden den naar Forbrændingskamret, samtidig med at den varme Røg tørrer og opvarmer de efterfølgende raa Sten. Naar Stenene i det første Kammer ere tilstrækkeligt afkølede, tages de ud, og raa Sten fyldes ind; samtidig lukkes Kamret saaledes, at Lufttrækket gaar ind ad det næste og ud af de nu med raa Sten fyldte Kamre, medens Ilden flyttes et Kammer frem i Lufttrækkets Retning. Disse Ovne kaldes kontinuerlige, i Modsætning til de eenkamrede (periodiske). Foruden Brændselsbesparelsen have de den Fordel, at Stenene blive opvarmede efterhaanden, og derfor ere langt mindre udsatte for Bristning, end Tilfældet er ved den pludselige Opvarmning. De flerkamrede Ovne rumme gennemgaaende langt flere Sten end de gammeldags Højovne; jfr. nedenstaaende Oversigt:

100 Ovne, fordelte efter Antal Sten

	indtil 50000	50—75000	75—100000	100—125000	125—175000	over 175000
Højovne.....	33	53	12	2	"	"
Langovne...	9	8	8	23	29	23
Ringovne....	1	5	26	23	25	20
Tils. ...	22	34	14	10	11	9

Medens saa godt som ingen Højovn rummede flere end 100000 Sten, var dette Tilfældet med over to Tredjedele af Ringovnene og endogsaa tre Fjerdedele af Langovnene.

Dette Forhold staar naturligvis i Forbindelse med, at de kontinuerlige Ovne hovedsagelig findes paa de større, fabrikmæssigt drevne Værker. Af nedenstaaende Tabel, hvor henholdsvis periodiske (Højovne) og kontinuerlige Ovne (Lang- og Ringovne) ere fordelte efter Teglværkernes Størrelse, fremgaar det saaledes, at medens over ni Tiendedele af Ovnene paa de smaa Værker (med under 6 Arbejdere) vare periodiske, var dette paa de mellemstore Værker (med 6—20 Arbejdere) kun Tilfældet med 56 pCt. og paa de store Værker (med over 20 Arbejdere) endogsaa kun med 15 pCt.

	Antal Ovne i Virksomheder med											
	under 6 Arbejdere			6—20 Arbejdere			over 20 Arbejdere			Tilsammen		
	periodiske	kontinuerlige	Tilsammen	periodiske	kontinuerlige	Tilsammen	periodiske	kontinuerlige	Tilsammen	periodiske	kontinuerlige	Tilsammen
	Absolute Tal											
Øerne	60	6	66	41	36	77	10	85	95	111	127	238
Jylland	190	15	205	77	56	133	14	49	63	281	120	401
Hele Landet...	250	21	271	118	92	210	24	134	158	392	247	639
	Forholdstal											
Øerne	91	9	100	53	47	100	11	89	100	47	53	100
Jylland	93	7	100	58	42	100	22	78	100	70	30	100
Hele Landet...	92	8	100	56	44	100	15	85	100	61	39	100

Der bestaar her en ret væsentlig Forskel mellem Øerne og Jylland; paa Øerne var lidt over Halvdelen af Ovnene kontinuerlige (hovedsagelig Langovne), i Jylland derimod kun 30 pCt. (væsentlig Ringovne). Dette hidrører dog næsten udelukkende fra, at de jyske Værker ere saa smaa. Undersøger man Forholdet inden for de enkelte Størrelsesklasser, er Forskellen kun ringe; kun for de store Værker med over 20 Arbejdere er Forskellen af

nævneværdig Betydning. — For de enkelte Landsdele vil Forholdet mellem periodiske og kontinuerlige Ovne fremgaa af følgende Tal:

	Af 100 Ovne var	
	periodiske	kontinuerlige
Nordsjælland (Københavns og Frederiksborg Amter)	23	77
Øvrige Sjælland og Bornholm	55	45
Lolland-Falster og Fyn	59	41
Sydøstlige Jylland	69	31
Nordlige —	65	35
Sydvestlige —	72	28

Det er navnlig i det sydvestlige Jylland, at Teglværkerne bruge periodiske Ovne; derimod var over tre Fjerdedele af Ovnene paa de nordsjællandske Værker kontinuerlige.

Da Antallet af Ovne i alt udgjorde 639, men Antallet af Teglværker kun var 557, maa en Del Teglværker have mere end 1 Ovn. Antallet af saadanne Teglværker var 57. Af disse 57 havde 24 Værker udelukkende Ovne af gammel Type, 11 havde baade moderne og gammeldags Ovne, og 22 udelukkende moderne Ovne. Det fremgaar heraf, at man, naar Driften kræver mere end een Ovn, oftest fastholder samme Type. Man kunde maaske paa Forhaand have ventet, at Teglværker med gamle Ovne under saadanne Forhold vilde vælge en Ovn af mere tidssvarende Art, men dette synes ikke at være Tilfældet.

Salgsværdien af den hele Produktion udgjorde i Aaret 1905 for samtlige 557 Teglværker 11,69 Mill. Kr.

I omstaaende Oversigt (Side 36) er Produktionens Salgsværdi, saa vel absolut som relativt, fordelt paa Landsdele, idet den gennemsnitlige Salgsværdi pr. Værk er vedføjet.

For Øernes 199 Teglværker udgjorde Produktionens samlede Salgsværdi 6,5 Mill. Kr. eller 56 pCt. af Landets hele Teglværksproduktion, for de 358 jyske Værker var det tilsvarende Tal 5,2 Mill. Kr. eller 44 pCt. Produktionens Salgsværdi pr. Teglværk var saaledes betydelig lavere i Jylland end paa Øerne (14400 Kr. mod 32700 Kr.). De her meddelte Tal for Teglværkernes Gennemsnitsstørrelse inden for de enkelte Landsdele ere gennemgaaende i god Overensstemmelse med den Side 24 nederst anførte Oversigt over det

	Antal Værker	Produktionens samlede		Salgsværdi pr. Værk Kr.
		absolut 1000 Kr.	pCt.	
Sjælland	100	4453	38,1	44500
Bornholm	6	429	3,7	71500
Lolland-Falster	18	417	3,5	23200
Fyn	75	1214	10,4	16200
Øerne...	199	6513	55,7	32700
Sydøstlige Jylland	106	1734	14,8	16400
Nordlige —	121	1525	13,1	12600
Sydvestlige —	131	1913	16,4	14600
Jylland...	358	5172	44,3	14400
Hele Landet...	557	11685	100,0	21000

gennemsnitlige Antal beskæftigede Arbejdere pr. Værk. De bornholmske Værker vare størst, dog vare de 18 Teglværker i Københavns Amt, om hvilke der foreligger Oplysning om Produktionen, omtrent lige saa store (68000 Kr. pr. Værk), og de 24 Teglværker i Frederiksborg Amt vare endnu større (76000 Kr. pr. Værk).

I nedenstaaende Oversigt er Produktionen nærmere specificeret; Oplysning om den gennemsnitlige Pris pr. 1000 Stkr. er vedføjet:

	Antal Værker	Mængde 1000 Stkr.	Salgsværdi	
			absolut Kr.	pr. 1000 Stkr. Kr.
Haandstrøgne Mursten	231	61794	1,197200	19,40
Maskinformede Facadesten..	343	137277	2,795900	20,40
— flammede Sten	341	348176	5,981600	17,20
Figursten, Formsten o. l. ...	40	3304	148600	45,50
Fliser, Klinker o. l.	96	11952	320400	26,80
Tagsten	57	6462	415600	64,30
Drænrør	234	18009	519100	28,80
Andre Varer ¹⁾	—	—	272400	—
Uspecificeret	—	—	34600	—
Tilsammen...	557	—	11,685400 ²⁾	—

¹⁾ Heraf var 191000 Kr. for ildfaste Sten (3,352000 Stkr., der alle fabrikeredes paa bornholmske Værker), 27200 Kr. for Skillerumsten (1,281000 Stkr.), 11400 Kr. for Brøndsten (576000 Stkr.), 18800 Kr. for andre Sten (556000 Stkr.), 1300 Kr. for Urtepotter (25000 Stkr.) og 22700 Kr. for Kalk (9000 Tdr.).

²⁾ I 1905 blev Overskudsindførselen af Teglværksprodukter (Mursten, Tagsten, Fliser og Rør) opgjort til 25 Mill. Stkr. til en samlet Værdi af godt 1 Mill. Kr. Indførselen til Forbrug her i Landet omfattede 35 Mill. Stkr. til en Salgsværdi af 1,355000 Kr. og Udførselen af danske Varer 10 Mill. Stkr. til i alt 305000 Kr.

Af de 11,69 Mill. Kr. var de 9,96 Mill. Kr. for 547 Mill. Stkr. Mursten. Heraf var 62 Mill. Stkr. eller kun lidt over en Tiendedel haandstrøgne Mursten; Resten var formet paa Maskine, og deraf var 137 Mill. Stkr. Facadesten til en gennemsnitlig Pris af 20,40 Kr. pr. 1000 Stkr. og 348 Mill. Stkr. flammede Sten til 17,20 Kr. Af de dyrere Sorter Sten (Figursten, Formsten o. l.) var Produktionen ubetydelig. For andre Teglværksprodukter udgjorde Salgsværdien 1,7 Mill. Kr. (Drænrør for $\frac{1}{2}$ Mill. Kr., Tagsten for 416000 Kr., Fliser, Klinker m. v. for 320000 Kr., ildfaste Sten for 191000 Kr. og andre Varer for 272000 Kr.). Disse Varer produceredes paa forholdsvist faa Værker; dog fabrikerede over to Femtedele af samtlige Teglværker Drænrør.

I omstaaende Tabel (Side 38—39) er der meddelt en tilsvarende Specifikation, særskilt for de enkelte Landsdele.

Beregner man paa Grundlag heraf, hvorledes Produktionens Salgsværdi, særskilt for de enkelte Landsdele, fordeler sig mellem almindelige Mursten og andre Varer, samt hvorledes Salgsværdien for almindelige Mursten fordeler sig mellem haandstrøgne Mursten, maskinformede Facadesten og maskinformede, flammede Sten, faas følgende Tal:

	Af 100 Kr. var for		Af 100 Kr. for almindelige Mursten var for		
	almindelige Mursten	andre Varer	haandstrøgne Mursten	maskinformede Facadesten	maskinformede, flammede Sten
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
Sjælland.....	86	14	10	19	71
Bornholm.....	17	83	14	—	86
Lolland-Falster....	83	17	4	47	49
Fyn.....	87	13	5	47	48
Øerne...	81	19	9	26	65
Sydøstlige Jylland.	93	7	11	31	58
Nordlige —	89	11	21	28	51
Sydvestlige —	91	9	16	31	53
Jylland...	91	9	16	30	54
Hele Landet...	86	14	12	28	60

I Jylland indbragte almindelige Mursten ni Tiendedele af Produktionens samlede Salgsværdi, paa Øerne kun fire Femtedele.

	Haandstrøgne Mursten		Maskinformede Facadesten		Maskinformede, flammede Sten		Figursten, Formsten, glacer. Sten o. l.	
	Mængde 1000 Stkr.	Værdi 1000 Kr.	Mængde 1000 Stkr.	Værdi 1000 Kr.	Mængde 1000 Stkr.	Værdi 1000 Kr.	Mængde 1000 Stkr.	Værdi 1000 Kr.
Sjælland	18028	388,7	33222	723,2	162157	2698,0	1838	99,6
Bornholm	500	10,0	12	0,4	3023	63,0	12	0,4
Lolland-Falster	953	15,2	8969	162,0	10712	166,0	80	1,6
Fyn	2630	51,0	24854	491,9	31511	506,5	192	8,0
Øerne ...	22111	464,9	67057	1377,5	207403	3433,5	2122	109,6
Sydøstlige Jylland	9444	178,1	25101	503,4	52934	933,8	243	9,1
Nordlige —	15102	279,5	18816	383,3	38072	686,5	121	4,0
Sydvestlige —	15137	274,7	26303	531,7	49767	927,8	818	25,9
Jylland...	39683	732,3	70220	1418,4	140773	2548,1	1182	39,0
Hele Landet...	61794	1197,2	137277	2795,9	348176	5981,6	3304	148,6

*) Jfr. Note 1 Side 36.

Denne Forskel skyldes hovedsagelig de bornholmske Værker, der fremstillede en forholdsvis betydelig Mængde Fliser, Klinker o. l. samt andre Varer (ildfaste Sten). Ogsaa paa Lolland-Falster betød Produktionen af almindelige Mursten noget mindre end i de øvrige Landsdele. Værkerne her fabrikerede en forholdsvis stor Mængde Drænrør, hvoraf der bruges særlig mange i denne Landsdel med dens side, fugtige Jorder. Paa Sjælland og Bornholm bestod Murstensproduktionen hovedsagelig af maskinformede, flammede Sten (henholdsvis 71 og 86 pCt.), i Jylland var derimod kun 54 pCt. af Murstensproduktionens Salgsværdi for maskinformede, flammede Sten og paa Lolland-Falster og Fyn ikke engang Halvdelen. Til Gængæld fabrikeredes der her særlig mange maskinformede Facadesten, og i Jylland forholdsvis mange haandstrøgne Mursten (særlig i det nordlige Jylland).

De for de forskellige Teglværksprodukter opnaaede Priser vare gennemgaaende højere paa Øerne end i Jylland; jfr. omstaaende Oversigt.

Kun for maskinformede, flammede Sten var den gennemsnitlige Salgsværdi højest i Jylland.

Fliser, Klinker o. l.		Tagsten		Drænrør		Andre Varer	Uspecificeret	Til- sammen
Mængde 1000 Stkr.	Værdi 1000 Kr.	Mængde 1000 Stkr.	Værdi 1000 Kr.	Mængde 1000 Stkr.	Værdi 1000 Kr.	Værdi 1000 Kr.	Værdi 1000 Kr.	Værdi 1000 Kr.
4347	103,1	2995	218,0	5160	158,3	37,3	27,0	4453,2
4560	153,6	50	3,0	355	7,9	190,9	"	429,2
442	8,7	"	"	3068	63,3	"	"	416,8
1163	22,3	617	37,2	2311	87,8	3,7	5,9	1214,3
10512	287,7	3662	258,2	10894	317,3	231,9	32,9	6513,5
280	4,9	365	19,1	2386	76,4	9,2	"	1734,0
936	19,4	1444	75,5	2217	56,1	20,7	0,3	1525,3
224	8,4	991	62,8	2512	69,3	10,6	1,4	1912,6
1440	32,7	2800	157,4	7115	201,8	40,5	1,7	5171,9
11952	320,4	6462	415,6	18009	519,1	272,4*)	34,6	11685,4

Salgsværdi pr. 1000 Stkr.

	Øerne	Jylland	Hele Landet
Haandstrøgne Mursten	21,00	18,50	19,40
Maskinformede Facadesten	20,50	20,20	20,40
— flammede Sten	16,60	18,10	17,20
Fliser, Klinker m. v.	27,40	22,70	26,80
Tagsten	70,50	56,30	64,90
Drænrør	29,10	28,40	28,80

Deler man de 557 Teglværker i Størrelsesgrupper efter det beskæftigede Antal Arbejdere, faas følgende Oversigt:

Værker med	Antal Tegl- værker	Antal Arbejdere	Produktionens absolut Kr.	Salgsværdi pCt.	pr. Arbejder Kr.
under 6 Arbejdere....	250	913	1,233100	11	1350
6—20 —	193	2063	3,012000	26	1460
over 20 —	114	4660	7,440300	63	1600
Tilsammen ...	557	7636	11,685400	100	1530

Af Produktionens samlede Salgsværdi faldt kun godt en Tiendedel paa de 250 smaa Værker med under 6 Arbejdere, men henimod to Tredjedele paa de store Værker med over 20 Arbejdere. Maalt i Forhold til det beskæftigede Antal Arbejdere var Produktionens Salgsværdi stigende med Virksomhedens Størrelse, fra 1350

Kr. pr. Arbejder i Værker med under 6 Arbejdere til 1600 Kr. i Værker med over 20 Arbejdere.

Fordeler man Produktionens Salgsværdi paa de 3 Størrelsesgrupper, faas særskilt for de enkelte Landsdele følgende Tal:

	Produktionens Salgsværdi, procentvis fordelt paa Værker med		
	under 6 Arbejdere	6—20 Arbejdere	over 20 Arbejdere
Sjælland	1	12	87
Bornholm	"	3	97
Lolland-Falster	9	29	62
Fyn	20	35	45
Øerne...	5	18	77
Sydøstlige Jylland..	19	29	52
Nordlige — ..	18	42	40
Sydvestlige — ..	15	38	47
Jylland...	17	36	47
Hele Landet...	11	25	64

Der er god Overensstemmelse mellem den her meddelte Fordeling og den Side 36 anførte Oversigt over Produktionens gennemsnitlige Salgsværdi pr. Teglværk i de forskellige Dele af Landet. Paa Øerne faldt over tre Fjerdedele af den hele Teglværksproduktion paa de store Værker (med over 20 Arbejdere), i Jylland ikke engang Halvdelen.

I den af Industriforeningen i København udgivne Industrieretning er der for de Teglværkers Vedkommende, der ere under Fabriktilsyn, foretaget en Opgørelse over Murstensproduktionen for Aarene 1906 og 1907, og en lignende Opgørelse foreligger nu for 1908. Murstensproduktionen paa disse Værker udgjorde herefter i Aarene 1906—08 henholdsvis 616, 592 og 513 Mill. Stkr. For de smaa Værker, for hvilke Oplysninger mangler, er Produktionen i 1906 og 1907 anslaaet til henholdsvis 41 og 25 Mill. Stkr., hvilket for disse to Aar giver en Totalproduktion af 657 og 617 Mill. Stkr. mod 550 Mill. Stkr. i 1905 efter nærværende Opgørelse. Selv om det i Industrieretningen anslaaede Tillæg for 1906 er noget for højt, vise Tallene dog en meget stærk Stigning fra 1905 til 1906 paa ca. 90 Mill. Stkr. Dette kunde tyde paa, at nærværende Opgørelse har givet et for lavt Tal, men selv om dette er Tilfældet, kan det dog ikke antages at være af væsentlig Be-

tydning¹⁾. Den meget betydelige Forøgelse af Murstensproduktionen, der saaledes fandt Sted i 1906, er siden afløst af en endnu stærkere Nedgang. I 1907 var Murstensproduktionen for de Teglværker, der vare under Fabriktilsyn, ca. 24 Mill. Stkr. mindre end i 1906 og i 1908 endogsaa ca. 80 Mill. Stkr. mindre end i 1907. Produktionen i 1908 var saaledes lavere end i 1905. Saa vel Udvidelsen som Indskrænkningen foregik næsten udelukkende paa de sjællandske Værker (navnlig de store Værker i Nordsjælland) og staar naturligvis i Forbindelse med det forcerede, men pludselig ophørende Byggeri i Hovedstaden.

B. Lervarefabrikker samt Pottemagerforretninger.

Af Lervarefabrikker eller større Pottemagerforretninger foreligger der for 1905 Oplysning om Produktionen for 19 Virksomheder med 96 Arbejdere og en Salgsværdi for den samlede Produktion af ca. 200000 Kr. Særskilt for Landets Hoveddele vare Tallene saaledes:

	Antal Virksomheder	Antal Arbejdere	Produktionens Salgsværdi	
			I alt Kr.	pr. Arbejder Kr.
Hovedstaden.....	3	27	75000	2780
Provinsbyerne.....	10	41	82000	2000
Landdistrikterne.....	6	28	43000	1540
Hele Landet...	19	96	200000	2080

Hovedstadsfabrikkerne vare betydelig større end Fabrikkerne i Provinserne, og den gennemsnitlige Salgsværdi pr. Arbejder var ogsaa størst i Hovedstaden.

I nedenstaaende Oversigt er Produktionen nærmere specificeret, for saa vidt Oplysninger herom forelaa.

	Mængde	Salgsværdi
	Stkr.	Kr.
Uglacerede Urtepotter.....	751000	35000
Syltekrucker.....	81000	18000
Fade.....	77000	11000
Figurer, Vaser o. l.....	—	1000
Uspecificeret.....	—	135000
Tilsammen...	—	200000

¹⁾ I Industrieretningen for 1906 er Totalproduktionen af Mursten i 1904 ganske vist anslaaet til 583 Mill. Stkr., men det antydes dog, at Tallet rimeligvis er for højt.

9. Glasvarefabrikker.

Ved Industritællingen d. 12. Juni 1906 taltes i hele Landet 7 egentlige Glasværker med 1125 Arbejdere og 10 Glassliberier m. v. med 84 Arbejdere eller i alt 17 Virksomheder med 1209 Arbejdere.

De 7 Glasværker beskæftigede i 1906 alle over 100 Arbejdere hver. Holmegaards og Fyns Glasværker (henholdsvis ved Næstved og i Odense) vare de største og beskæftigede ca. 300 Arbejdere hver, herefter kom Glasværkerne i Aarhus og Kastrup med ca. 140 Arbejdere hver samt Frederiksberg, Hellerup og Aalborg Glasværker med godt 100 Arbejdere hver.

Holmegaards Glasværk, der er det ældste, oprettedes allerede i 1825. I 1847 byggedes Glasværket i Kastrup og i 1853 Glasværket i Aalborg. Herefter kom Fyns Glasværk i Odense i 1873 samt Glasværkerne i Hellerup og Frederiksberg henholdsvis 1881 og 1882. Ved Tællingen i 1897 fandtes der saaledes 6 Glasværker, og disse beskæftigede i alt 958 Arbejdere. I 1898 oprettedes endelig det syvende Værk (i Aarhus), og der beskæftigedes saaledes i 1906 ca. 170 Arbejdere flere end i 1897. Ved Tællingen i 1906 dreves Glasværkerne i Hellerup og Kastrup under Firma: A/S Kastrup Glasværk og Glasværkerne i Odense og Aarhus under Firma: A/S De forenede Glasværker. I 1907 ere begge disse Aktieselskaber samt Frederiksberg Glasværk sammensluttede under Firma: Kastrup Glasværk. De 5 samhørende Glasværker beskæftigede i 1906 tilsammen 713 Arbejdere, hvilket Tal i April 1908 var steget til 870 Arbejdere. Uden for Sammenslutningen staar saaledes kun Holmegaards Glasværk og Glasværket i Aalborg.

For 1905 har man modtaget Oplysning om Produktion m. v. for alle 7 Værker, som i Gennemsnit for Aaret beskæftigede 1122 Arbejdere. 3 Værker (Frederiksberg, Hellerup og Aarhus) fremstillede kun Grøntglas, Holmegaard kun Hvidtglas og de øvrige 3 Værker (Kastrup, Odense og Aalborg) begge Dele. Ved Hvidtglasfabrikationen var i alt beskæftiget 621 Arbejdere og ved Tilvirkning af Grøntglas 501. I nedenstaaende Oversigt ere Arbejderne for-

delte efter Beskæftigelsens Art, særskilt for Hvidt- og Grøntglasfabrikationen:

Tilvirkning af Hvidtglas	Voksne Mænd	Voksne Kvinder	Børn	Til- sammen
Glasmagere.....	99	"	"	99
Lærlinge og Hjælpere i Hytten.....	142	1	73	216
Slibere.....	92	38	"	130
Lager- og Pladsarbejdere m. v.....	135	41	"	176
Tilsammen...	468	80	73	621
Tilvirkning af Grøntglas				
Glasmagere.....	235	"	"	235
Lærlinge og Hjælpere i Hytten.....	102	38	10	150
Lager- og Pladsarbejdere m. v.....	97	19	"	116
Tilsammen...	434	57	10	501
I alt				
Glasmagere.....	334	"	"	334
Lærlinge og Hjælpere i Hytten.....	244	39	83	366
Slibere.....	92	38	"	130
Lager- og Pladsarbejdere m. v.....	232	60	"	292
Tilsammen...	902	137	83	1122

Af samtlige Arbejdere var henimod to Tredjedele (30 pCt. Glasmagere og 33 pCt. Lærlinge og Hjælpere) beskæftigede ved den egentlige Glasfabrikation, en Niendedel ved Slibning af Hvidtglasvarer og godt en Fjerdedel som Lager- og Pladsarbejdere. I Hvidtglasværkerne udgjorde Glasmagerne en langt mindre Andel af samtlige Arbejdere end i Grøntglasværkerne. I Hvidtglasværkerne fandtes der saaledes 22 Hjælpere og 18 Lager- og Pladsarbejdere for hver 10 Glasmagere, i Grøntglasværkerne var det kun godt 6 og 5. Desuden vare de 130 Slibere alle beskæftigede i Hvidtglasværkerne. 12 pCt. af samtlige Arbejdere vare Kvinder og 7 pCt. Børn. Kvinder og Børn anvendtes mest i Hvidtglasværkerne. Kvinderne vare beskæftigede ved Slibning samt ved Sortering og Pakning, Børnene gik Glasmagerne til Haande; i Grøntglasværkerne anvendtes der ogsaa en Del Kvinder som Hjælpere i Hytten.

Til Fremstilling af Glasmassen anvendes to Slags Ovne: Digelovne og Kummeovne. I Digelovnene foregaar Smeltningen i Digler, der ere formede af en Blanding af ildfast Ler og Chamotte, og som i større Antal kan anbringes i den samme Ovn. I Diglerne smeltes det til Lampeglass, Kupler, tekniske Artikler m. v. anvendte

Hvidtglas. Til Massefabrikation, f. Eks. af Grøntglas, der bruges til Flasker og Beholdere, anvendes Kummeovne, der ere kontinuerlige, idet den raa Glasmasse indføres ved den ene Ende af Ovnene, og i smeltet Tilstand udtages fra den anden. Paa de 4 Glasværker, der fremstillede Hvidtglas, benyttedes i alt 8 Digelovne med 82 Digler (det største Værk havde alene 3 Ovne med 34 Digler), og paa de 6 Værker, der fabrikerede Grøntglas, anvendtes i alt 14 Kummeovne (1 Værk med 1 Ovn, 3 med 2, 1 med 3 og 1 med 4 Ovne).

I Grøntglashytterne arbejder Glasmageren staaende i «Værksteder» omkring Ovnene, i Hvidtglashytterne siddende i en Slags Armstol med fremstaaende Arme, saakaldte «Stole». I Hvidtglashytterne betjenes Glasmageren altid af en Hjælper. Medhjælperen besørger Pustningen, og idet han lægger Blæserøret (Piben) over Stolens Arm, holder han den i stadig omdrejende Bevægelse; Glasmageren besørger da siddende i Stolen Formningen ved Hjælp af Saks og Tænger. Paa de 4 Fabrikker, der fremstillede Hvidtglas, fandtes i alt 60 Stole. Efter Formningen blive de finere Glasvarer afpuðsede og slebne paa «Slibeværksteder»; af saadanne fandtes paa de 4 Fabrikker, der tilvirkede Hvidtglas, i alt 112 (det største Værk havde alene 53 Slibeværksteder).

Produktionens Salgsværdi for samtlige 7 Glasværker udgjorde i 1905 i alt 2¹/₂ Mill. Kr.

Af Hvidtglas tilvirkedes i 1905 i alt 2,85 Mill. Pd. til en samlet Salgsværdi af 1,241000 Kr. For de to største Hvidtglasværker med en samlet Salgsværdi af ca. 970000 Kr. foreligger der nærmere Oplysninger om Produktionens Art. Knap 100000 Kr. var for Medicinglas o. l. samt tekniske Artikler, Resten for Husholdningsartikler (herunder Dele til Lamper).

For Grøntglas udgjorde Salgsværdien 1,256000 Kr.; heraf var 10000 Kr. for 18000 Stkr. Glasbeholdere, Resten for 19558 Mille Flasker. For 8822 Mille Flasker foreligger ingen Oplysning om Arten; af de øvrige 10736 Mille var 5993 Mille eller 56 pCt. Halvflasker, 2745 Mille eller 26 pCt. Helflasker og 1998 Mille eller 18 pCt. andre Flasker. Den gennemsnitlige Salgsværdi var for Helflasker 77 og for Halvflasker 48 Kr. pr. Mille.

Af de 10 Glassliberier m. v., der i 1906 beskæftigede 84 Arbejdere, har man for 1905 modtaget Oplysning om Produktionen for 7 Virksomheder med 71 Arbejdere Aaret igennem (1 i Aarhus, 1 i Fredericia, Resten i Hovedstaden). Af Arbejderne vare 46 beskæftigede ved Slibning, 16 med Rammefabrikation og Resten ved Foliering, Sandblæsning, Glasætsning m. v.; af Kvinder beskæftigedes kun 7, alle ved Rammefabrikation.

Salgsværdien for den hele Produktion udgjorde 482000 Kr. Heraf var ca. 318000 Kr. for slebet Spejlglas, 56000 Kr. for folieret Glas, Resten hovedsagelig for Dørglas o. l. samt for Skilte, Dørplader m. v., Lygteglas, ætset og sandblæst Glas.
